ДЕРЖАВНА ПОДАТКОВА СЛУЖБА УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

БЮДЖЕТНА ПІДТРИМКА ТА ПОДАТКОВЕ СТИМУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

За загальною редакцією
Л. Л. Тарангул

Ірпінь – 2012

УДК 338.2.027:336.1/.2
ББК 65.9(4Укр)-1-93
Б98

Рецензенти:

д.е.н., професор ***А.М. Соколовська*** (ДННУ «Академія фінансового управління»); д.е.н., професор ***Ю.Б. Іванов*** (Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України); д.е.н., п.н.с. ***В.В. Зимовець*** (ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»)

Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного університету державної податкової служби України
(протокол № 7 від 2 березня 2012 р.)

Автори:

Тарангул Л. Л. (вступ, 1.1, 1.3, 3.1, 5.4); Вдовиченко А. М. (2.1, 2.3, 4.3, 4.4); Галюта А. А. (1.4, 3.3); Єфименко Т. І. (1.1, 2.3); Жовнер В. В. (4.3, 4.4); Зубрицький А. І. (3.2, 4.2); Лекарь С. І. (3.2, 4.3); Мельник П. В. (1.2, 2.1, 5.1); Мельничук Г. С. (1.1, 1.2); Новицька Н. В. (1.3, 3.1, 4.1); Онишко С. В. (5.2); Поляков М. Й. (4.1); Серебрянський Д. М. (1.3, 2.2, 3.3, 4.1, 4.2); Чеховська І. В. (5.3.); Чмерук М. О. (2.2, 4.1).

Б 98 Бюджетна підтримка та податкове стимулювання національної економіки України : монографія / за заг. ред. Л. Л. Тарангул; Нац. унів-т ДПС України. – Ірпінь, К.: Фенікс, 2012. - 532 с.

ISBN 978-966-651-987-3

Досліджено основні інструменти бюджетної підтримки та податкового стимулювання національної економіки, описано механізм їх реалізації, наслідки для розвитку економіки та збалансованості системи державних фінансів. Систематизовано та класифіковано чинні податкові пільги та бюджетні видатки, які спрямовуються на підтримку (стимулювання) національної економіки. Проаналізовані структурні диспропорції в розвитку національної економіки України та визначені шляхи їх балансування податково-бюджетними важелями. Проведена комплексна оцінка ефективності бюджетної підтримки та податкового стимулювання в розрізі видів економічної діяльності та зроблені висновки про пріоритетні ВЕД для бюджетно-податкової підтримки. Акцентується увага на зарубіжному досвіді впровадження фіскальних інструментів в цілях забезпечення макроекономічної фінансової стабільності. Здійснено аналіз особливостей застосування податково-бюджетного регулювання економіки в контексті членства України в СОТ, визначено принципи, яким повинен слідувати центральний уряд у наданні бюджетної підтримки вітчизняним товаровиробникам та їх податковому стимулюванні.

Видання розраховане на науковців, викладачів, студентів, магістрантів, аспірантів, працівників міністерств та відомств, а також для широкого загалу читачів, які цікавляться проблемою державної підтримки національної економіки.

УДК 338.2.027:336.1/.2
ББК 65.9(4Укр)-1-93

ISBN 978-966-651-987-3

© Національний університет державної податкової служби України, 2012

У цілому, система пільгового оподаткування в Україні є досить консервативною і непрозорою. Стимулювання сировинних галузей та галузей паливно-енергетичного комплексу, а також соціальних програм і торгівлі не можуть забезпечити економічне зростання у довгостроковій перспективі. Фактично, такі втрати бюджету від податкового стимулювання є економічно невиправданими і призводять лише до деструктивних процесів у національній економіці.

З іншого боку, позитивним моментом є дедалі більше зростання податкового стимулювання сільського господарства, що є стратегічним видом діяльності в Україні, особливо з огляду на загрозливу ситуацію на світовому продовольчому ринку. Проте сільськогосподарські податкові пільги повинні мати цільовий характер і реально стимулювати якісний розвиток цієї галузі, а не спрямовуватися на поточне споживання. Це є основною передумовою пожвавлення економічної діяльності не лише у сільському господарстві, а і у межах національної економіки.

Отже, ефективна система надання податкових пільг для стимулювання економічного зростання повинна переслідувати дві цілі – підтримка галузей економіки у кризових ситуаціях і стимулювання їх якісного розвитку у довгостроковій перспективі.

Одним з можливих варіантів збалансування структурних диспропорцій в національній економіці є здійснення ефективного перерозподілу ВВП через бюджетну систему методом бюджетної підтримки окремих структурно деформованих чи структурно вразливих видів економічної діяльності. У таких умовах ефективна, обґрунтована та справедлива бюджетна підтримка може надати позитивні імпульси для забезпечення фінансової стабільності.

3.3. Аналіз бюджетної підтримки реального сектору національної економіки в розрізі видів економічної діяльності

Державне регулювання економіки розвинених країн стало необхідним та виправданим, виходячи з певної недосконалості ринкових відносин[18]. Ринкова система, особливо в розвинених економіках, не може одночасно забезпечити високий рівень зайнятості, стабільність цін і бажане економічне зростання. Тобто ринковий механізм самостійно не здатний виконувати всі економічні функції. Тому особливої актуальності набуває питання щодо участі держави в регулюванні економічних процесів. Це і є однією з основних передумов забезпечення принципу комплексності в механізмі встановлення економічної рівноваги. Участь держави в досягненні таких цілей, як підтримка стійких високих темпів економічного зрос-

[18] *Чугунов І. Я. Інституційна архітектоніка бюджетної системи / І. Я. Чугунов // Фінанси України. 2008. №11. С. 4.*

Аналіз показав, що бюджетна підтримка розвитку галузей економіки впродовж 2002–2010 рр. мала суперечливий та змінний характер без прояву стабільності в динаміці. Так, за 2002–2006 рр. спостерігаються її значні коливання: зростання чергується зі спадом обсягів бюджетної підтримки. Необхідно зазначити й про досить значну амплітуду коливань. Так, якщо в 2004 р. питома частка фінансування зросла відносно 2003 р. на 3,15 %, то в 2005 р. порівняно з 2004 роком спостерігається стрімке зниження на 4,74 %. Зазначене свідчить про відсутність послідовної чіткої позиції держави стосовно цього питання, а це, в свою чергу, вносить деструктивні ризики.

У докризовий період (2005–2007 рр.) спостерігалася тенденція до зростання з досягненням пікового за весь період аналізу значення питомої частки у видатках ЗБУ (22,7 %). У період 2008–2010 рр. відчувався вплив фінансово-економічної кризи на цей показник, а її наслідки проявилися в наступні роки. Спадна динаміка питомої ваги бюджетної підтримки галузей економіки свідчить, що в умовах різкого погіршення економічної кон'юнктури, гострого дефіциту бюджету, уряд змінив свої орієнтири щодо фінансової підтримки. Доцільно зазначити, що на зменшення обсягу бюджетної підтримки значно вплинув вступ України до СОТ[*].

Інтереси держави щодо цільової спрямованості бюджетного фінансування видно із аналізу структури бюджетної підтримки за видами економічної діяльності (див. табл. Д.1, дод. Д). Зазначимо, що деякі з них за період, що досліджувався, взагалі не отримували бюджетного фінансування. До них належать такі: виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів; легка промисловість; оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів; торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку. У деякі види економічної діяльності бюджетна підтримка спрямовувалася фрагментарно, тобто лише в окремі роки: насамперед фінансова діяльність; діяльність готелів і ресторанів; металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів; виробництво іншої неметалевої продукції; коксу, продуктів нафтоперероблки та ядерних матеріалів.

Підприємства інших видів економічної діяльності за період, що досліджується, фінансувалися постійно, але мінімальними коштами. Їх питома частка в загальному обсязі становила не більше 1–2 %, а саме: рибальство, рибництво; целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність; хімічна та нафтохімічна промисловість; виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування; операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг і надання послуг підприємцям.

Для виявлення основних тенденцій змін у структурі бюджетної підтримки підприємств за видами економічної діяльності враховувалися ті з них, для яких характерна вагома питома частка в загальному обсязі бюджетної підтримки (див. табл. 3.9 та рис. Д.1 додатка Д).

---

[*] *Даний аспект проблеми детально розглянуто в параграфі 2.3.*

Таблиця 3.9

Структура бюджетної підтримки в розрізі видів економічної діяльності, %*

№ з/п	Рік / ВЕД	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1.	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	7,2	6,3	10,7	19,2	14,8	13,7	12,4	6,0	6,3
2	Добування паливно-енергетичних корисних копалин	3,2	3,0	2,2	1,9	1,8	1,5	1,0	1,0	1,4
3.	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	32,1	6,4	0,7	12,2	25,8	15,5	32,3	29,9	22,6
4.	Діяльність транспорту та зв'язку	12,8	20,9	34,9	28,2	27,9	34,9	24,7	32,5	32,5

**Джерело: розраховано та складено авторами на основі щоквартальних даних Міністерства фінансів України щодо виконання Державного бюджету України за 2002–2010 рр.*

Згідно з даними діаграми (див. рис. Д. 1. додатка Д). можна зробити висновок, що провідне місце в отриманні бюджетного фінансування займають підприємства таких видів економічної діяльності, як транспорт та зв'язок (питома частка в середньому становить 27 %); добування паливно-енергетичних корисних копалин (середнє значення питомої частки становить майже 19 %); сільське господарство, мисливство, лісове господарство (середнє значення питомої частки становить 11 %). Цікава динаміка простежується в сфері виробництва та розподілення електроенергії, газу та води. Середнє значення питомої частки цього виду економічної діяльності становить майже 20 %, що свідчить про значні обсяги бюджетного фінансування. Проте в 2004 р. розмір бюджетної підтримки стрімко знизився, до рівня 0,72 % у загальному обсязі, а після зростаючої динаміки аж у 2006 р. (25,77 % питомої частки), знову зменшився до 10,25 %. Також потрібно вказати на наявність значних коливань значень питомих часток за роками й для інших видів економічної діяльності.

Темпи приросту бюджетної підтримки підприємствами в розрізі видів економічної діяльності подано в табл. Д. 2 додатка Д. Так, за період, що досліджувався, спостерігалися коливання обсягів бюджетного фінансування (табл. 3.10). По всіх розглянутих КВЕДах існує значна волатильність даних щодо приросту бюджетної підтримки.

Таблиця 3.10

Темпи приросту бюджетної підтримки в розрізі окремих видів економічної діяльності в період 2002–2010 рр.*

№ з/п	Рік / ВЕД	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1.	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	– 5,1	187,6	91,2	40,4	22,2	11,0	– 60,0	15,2	– 5,1
2	Добування паливно-енергетичних корисних копалин	87,0	41,6	– 13,2	27,6	36,4	30,2	– 13,3	18,6	87,0

Продовження табл. 3.10

3	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	– 78,4	80,9	1 708,6	285,3	20,4	154,9	– 24,0	– 16,8	– 78,4
4	Діяльність транспорту та зв'язку	76,8	182,5	31,8	128,1	65,7	13,4	7,9	10,2	76,8
5	Всього по Україні	8,4	69,2	7,2	81,8	32,1	22,5	18,0	10,2	8,4

**Джерело: розраховано та складено авторами на основі щоквартальних даних Міністерства фінансів України щодо виконання Державного бюджету України за 2002–2010 рр.*

Найбільші коливання характерні для виробництва та розподілення електроенергії, газу та води. Після 2003–2004 рр. з негативними приростами (–78,4 % та – 80,9 % відповідно) графік набуває пікового значення – темп приросту становить понад 1708,5 %. Подібну ситуацію, але з меншою амплітудою, спостерігаємо в сфері будівництва (з – 72,2 % у 2004 році. до 373,3 % у 2005 році).

Більш показовим показником у темпах приросту бюджетної підтримки є порівняння її обсягу в докризовий та кризовий періоди (див. табл. Д. 3 додатка Д). Значна відмінність між значеннями в докризовий та кризовий періоди показує глибину деструктивних наслідків кризи. А від'ємне значення приросту бюджетної підтримки в 2010 р. порівняно з 2008 р. вказує на затяжний характер кризи, тобто неспроможність уряду відновити фінансову підтримку галузей економіки (див. рис. 3.15).

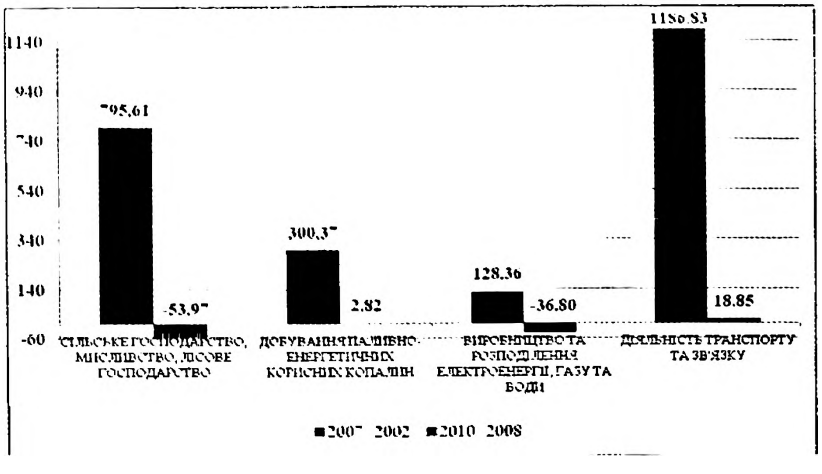

Рис. 3.15. Співвідношення бюджетної підтримки в докризовий та кризовий періоди, %*

**Джерело: розраховано на основі даних Міністерства фінансів України щодо виконання ЗБУ.*

Водночас цікава динаміка простежується у фінансуванні виробництва коксу, продуктів нафтоперероблення та ядерних матеріалів. Зростаючий темп приросту в кризовий період свідчить про особливу зацікавленість держави в стимулюванні підприємств цього виду діяльності. Щодо ВЕДів, яким належить найвища

питома вага в сукупному обсязі бюджетної підтримки, то аналіз свідчить про суттєве зниження обсягів державної фінансової підтримки в кризовий період. Водночас найбільший показник спаду характерний для транспорту та зв'язку. Так, різниця між темпами приросту в кризовий та докризовий періоди становить 1168 %, що, можливо, пов'язано з підготовкою до Євро-2012.

Цікавим, на нашу думку, є дослідження взаємозв'язку між основними економічними та фінансовими показниками, адже між ними, повинна бути позитивна кореляція. З цією метою було проведено аналіз основних макроекономічних показників України та обсягів бюджетної підтримки галузей економіки.

Бюджетна підтримка галузей економіки є одним із основних показників обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг). Більше того, зростаюча тенденція обсягів реалізованої продукції є результатом ефективної та раціональної державної політики у цій сфері. Для аналізу впливу бюджетного фінансування, а отже, й ефективності державної підтримки, були зіставлені динаміка загального обсягу бюджетної підтримки галузей економіки та обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) за період 2003-2010 рр. з урахуванням тенденцій основного індикатора стану економіки – ВВП (див. рис. 3.16).

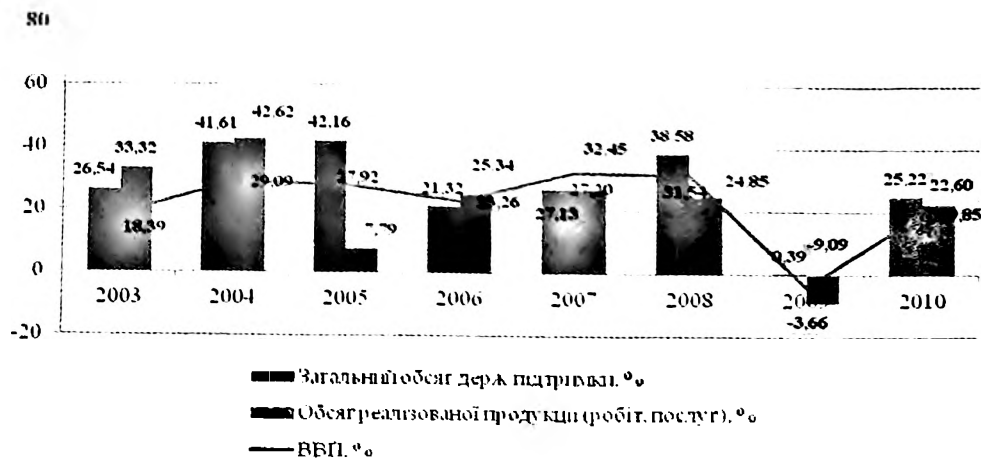

Рис. 3.16. Співвідношення темпів приросту загального обсягу бюджетної підтримки та обсягу реалізованої продукції з динамікою ВВП в Україні за 2003-2010 рр.*

**Джерело: розраховано на основі даних Міністерства фінансів України щодо виконання ЗБУ та Державної служби статистики України.*

Доцільно зазначити, що при порівнянні темпів приросту обсягу реалізованої продукції та ВВП простежується деяка синхронність їхніх динамік. Кожного року в періоді, що досліджувався, значення темпів приростів цих показників співпадають. На підставі цього можна зробити висновок про наявність кореляційного зв'яз-

ку, хоча й опосередкованого, між бюджетною підтримкою галузей економіки та рівнем економічного розвитку країни. В окремі роки спостерігали перевищення темпів приросту обсягу реалізованої продукції над темпами приросту обсягів бюджетної підтримки, що свідчить про ефективність такого фінансування. Водночас у 2005, 2008 та 2009 рр. прослідковується інша ситуація: темпи приросту обсягів реалізованої продукції критично низькі на фоні високих показників зростання бюджетної підтримки: 7,79 % та 42,16 %, 24,85 % та 38,58 %, –9,09 % та 0,39 % відповідно. Очевидно, що в 2008 та 2009 рр. низький та від'ємний щодо 2009 р. темп приросту обсягу реалізованої продукції став наслідком впливу кризи. Водночас значний контраст в 2005 році динамік показників ставить під сумнів цільове та ефективне використання коштів, виділеними державою на стимулювання галузей економіки.

Таблиця 3.11

Співвідношення обсягів бюджетної підтримки до обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) за видами економічної діяльності, %

№ п/п	Рік / ВЕД	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	2,8	2,5	5,2	8,8	13,6	12,1	9,7	3,1	3,0
2	Рибальство, рибництво	6,4	10,6	15,7	16,7	20,9	3,4	3,3	0,5	1,8
3	Добування паливно-енергетичних корисних копалин	9,5	14,1	15,7	12,3	12,5	17,0	13,5	13,1	10,9
4	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	4,79	0,95	0,16	2,60	7,35	4,60	9,45	6,48	4,27
5	Діяльність транспорту та зв'язку	2,26	3,54	7,84	4,17	8,29	10,77	7,31	7,44	7,62
	Всього по Україні	1,13	0,92	1,09	1,09	1,58	1,64	1,61	1,45	1,30

Джерело: розраховано на основі шокартографованих даних Міністерства фінансів України щодо виконання Державного бюджету України за 2002-2010 рр.

Для більш глибокого дослідження та з метою визначення векторів державної політики щодо стимулювання галузей економіки України, співставимо обсяг бюджетної підтримки до обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) у розрізі видів економічної діяльності (див. табл. Д. 4. дод. Д). Аналіз показав, що найвищі показники характерні для таких видів економічної діяльності: сільського господарства; рибальства, рибництва; транспорту та зв'язку; виробництва та розподілення електроенергії, газу та води та видобутку паливно-енергетичних корисних копалин (див. табл. 3.11).

Для частини ВЕДів властива зростаюча динаміка до 2006 року з наступним спадом у 2007 р. Така тенденція простежується у сільському господарстві, рибальстві, рибництві. Для решти ВЕДів характерна досить нестійка динаміка: рік зростання чергується з роком спаду. Упродовж 2008-2010 рр. значення цього показника для більшості галузей знижується. Зазначимо, що винятками є рибаль-

ство, рибництво та діяльність транспорту та зв'язку. Зростання їхніх показників, хоча й незначне, однак свідчить, що навіть в кризові роки підприємства цих видів економічної діяльності мали пріоритети щодо бюджетного фінансування (рис. 3.17).

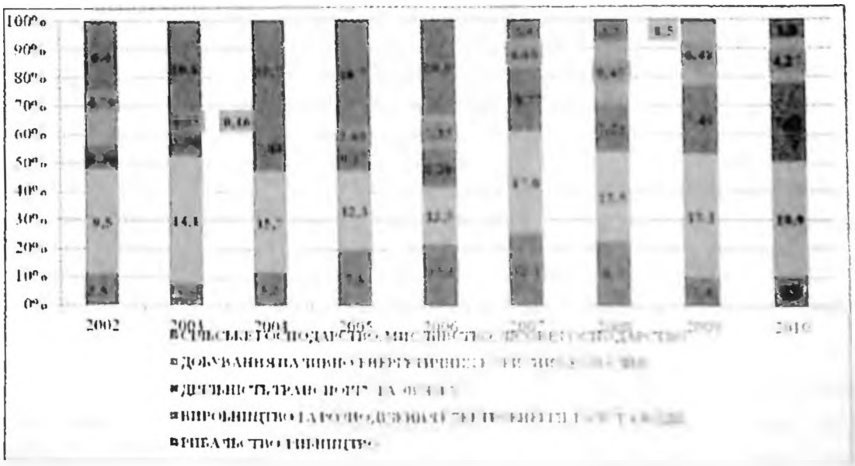

Рис. 3.17. Динаміка співвідношення бюджетної підтримки до обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) за ВЕД, %*

**Джерело: розраховано на основі даних Міністерства фінансів України щодо виконання ЗБУ та Державної служби статистики України.*

Водночас потрібно зауважити, що в цілому по Україні цей показник є невисоким порівняно з коливаннями незначної амплітуди.

Вплив бюджетної підтримки на рівень прибутковості субсидованих видів діяльності можна проаналізувати зіставивши динаміку обсягу бюджетної підтримки та прибутку від звичайної діяльності до оподаткування (див. табл. Д. 5 дод. Д та рис. 3.18).

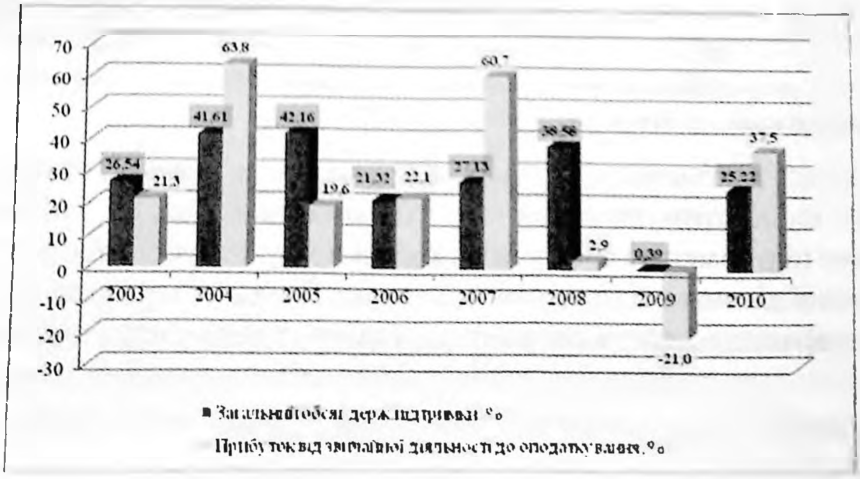

Рис. 3.18. Співвідношення динамік загального обсягу бюджетної підтримки та прибутку від звичайної діяльності до оподаткування в період 2003–2010 рр.*

**Джерело: розраховано на основі даних Міністерства фінансів України щодо виконання ЗБУ та Державної служби статистики України.*

Як видно з рис. 3.18., спостерігається різновекторна динаміка показників не лише в 2005 р. та в кризових 2008–2009 рр., а також і в 2003 році. Так, при темпі приросту бюджетної підтримки 26,54 % приріст прибутку від звичайної діяльності до оподаткування був нижчим на 5,24 %, і становив відповідно 21,3 %.

Досить важливими в ефективності бюджетної підтримки є рівномірність, стабільність фінансування бюджетних програм протягом року. Тому вважаємо доцільно дослідити цей аспект проблеми більш поглиблено.

Як правило, джерелом фінансування бюджетних програм є кошти платників податків. Тому насамперед визначимо, в якій пропорції надходять податки до бюджету (залежно від обсягу реалізації продукції) та з якою ритмічністю.

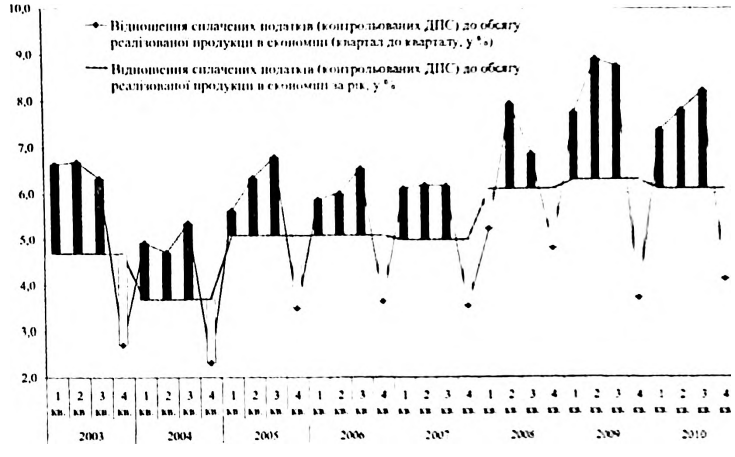

Рис. 3.19. Динаміка щоквартального та річного відношення сплачених податків до обсягу реалізованої продукції в економіці України*

**Джерело: розраховано на основі даних Державної податкової служби України та Державної служби статистики України.*

Цікавою є ситуація зі сплатою податків у кризовий для економіки час. Рис. 3.19 чітко демонструє, що з 2008 року рівень сплати податків (зокрема стосовно обсягу реалізованої продукції) зріс більше ніж на 1 %. У 2007 році такий показник становив 5 %, у 2008 – 6,1 % і у 2009 вже 6,3 %. Найменшим цей показник був у 2004 році і становив 3,7 %.

Досить вагомим недоліком бюджетного та податкового процесу є відсутність рівномірного податкового навантаження на платників податків протягом фінансового року, який би відповідав їх реальному фінансово-господарському стану. Як видно з рис 3.19, аналіз показників, що характеризують відношення сплачених податків до ЗБУ (які контролюються органами ДПС) до обсягу реалізованих товарів, робіт, послуг, у перших трьох кварталах вони явно перевищували річний показник. Таку ситуацію можна пояснити так:

1. Для фінансування витрат держави, органи податкової служби змушені надміру стягувати з платників податків суми авансових платежів, розмір яких не відповідає фактичним економічним результатам діяльності, що відволікає значні

фінансові ресурси з бізнесу. У макроекономічному вимірі це призводить до «охолодження» динаміки економічного зростання.

2. Застосування мінімізаційних схем платниками податків у кінці фінансового року сприяє зменшенню сплати податків у четвертому кварталі. Відсутність довіри між платниками податків і державою призводить до того, що остання встановлює жорстку авансову сплату податків з метою зменшення можливостей застосування схем з мінімізації сплати податків. Унаслідок цього добросовісні платники податків страждають від зайво вилучених у бюджет обігових коштів в 1–3 кварталах.

У бюджетному процесі будь-якої країни є досить важлива проблема, якій мало приділяється уваги. Суть її в тому, що бюджетне фінансування, особливо те, яке спрямовується на підтримку економіки, розподілено протягом бюджетного року нерівномірно. Як правило такі видатки прив'язують до податкових надходжень, які більшою мірі надходять у кінці року або примусово вилучаються державою впродовж року. Окремі держави вирішили таку проблему, змістивши фінансовий рік до часу найбільшої платоспроможності тих груп населення, підприємств, з яких збирається велика частина податків. Так, у США він розпочинається 1 жовтня та закінчується 30 вересня наступного календарного року, відповідно в Швеції – 1 липня – 30 червня, в Японії – 1 квітня – 30 березня[21]. Такий крок є досить революційним у бюджетному процесі, але, мабуть, єдиним альтернативним варіантом у справедливому та рівномірному бюджетному фінансуванні.

Якщо проаналізувати ситуацію в Україні, то зазначена проблема є досить актуальною і для нашої країни. Як видно з рис. 3.20, обсяги відкриття фінансування за програмами бюджетної підтримки є досить нерівномірними та не відповідають навіть рівню щоквартальних податкових надходжень до бюджету.

Такий факт можна пояснити двома причинами: стабільне бюджетне фінансування оплати праці працівникам бюджетних установ[22] та інших захищених статей бюджету; забюрократизований процес отримання бюджетної підтримки за програмами фінансування. Для того щоб отримати бюджетні кошти, бенефіціар повинен пройти відповідні процедури для отримання дозволів, а державні органи, в свою чергу, повинні відкрити програму фінансування в Києві, області, районі. Враховуючи кількість і швидкість вирішення дозвільних процедур[23], формальні причини на фінансування відкриваються в кінці 3-го та 4-му кварталах. На все це потрібний час. І тому такі процедури призводять до того, що більша частина фінансування надходить бенефіціарам у четвертому кварталі – близько 40 %

---

[21] *Данілов О. Д. Фінанси у запитаннях і відповідях: навчальний посібник / О. Д. Данілов, Д. М. Серебрянський. – 2-е вид., перероб. та доп. – К.: КНТ, 2008. – С. 188.*

[22] *Необхідно зазначити, що дана стаття витрат є досить високою. Так, у 2010 році з державного бюджету було профінансовано статтю 1110 «Оплата праці працівників бюджетних установ» в розмірі 94 198,1 млн грн. і статтю 1120 «Нарахування на заробітну плату» у розмірі 29 560,0 млн грн.*

[23] *Підтвердити наше припущення, може процедура отримання дозволів на будівництво в Україні. Так, відповідно до звіту Світового банку «Ведення бізнесу-2011», Україна в розділі отримання дозволів на будівництво посіла 127 місце з 138 країн. У нашій країні потрібно витратити 375 днів у рік на отримання 21 дозволу. Вартість такої процедури становить 1 462,3 % від середньорічного розміру доходу на одного жителя України в рік.*

річної суми (див. рис. 3.20); у першому та другому кварталах загальний розмір фінансування коливається в межах 25 %.

Рис. 3.20. Динаміка щоквартального відкриття фінансування програм бюджетної підтримки економіки та динаміка щоквартального надходження податків до ЗБУ*

**Джерело: розраховано на основі даних Міністерства фінансів України щодо виконання ЗБУ та Державної податкової служби України.*

Винятком був 2009 рік, де обсяги фінансування бюджетної підтримки були рівномірними. У 2010 році така стабільність знову була порушена (в 1 та 2 кварталах), проте в 3-му кварталі профінансовані всі залишки попередніх кварталів. Це можна пояснити підготовкою України до Євро-2012, яка потребує стабільного та пропорційного фінансування.

Якщо проаналізувати бюджетне фінансування в розрізі окремих видів економічної діяльності (див. рис. 3.21), то можна побачити – динаміка практично ідентична загальноекономічній ситуації. Досить показовими є аналіз фінансування до підготовки Євро-2012 (2004 та 2007 роки) та під час підготовки до Євро-2012 (2009–2010 рр.). Такі види діяльності як транспорт, дорожнє господарство, будівництво, обробна галузь, почали рівномірно фінансуватися у 2009–2010 рр. А ті галузі, які не беруть участі в підготовці до Євро-2012 (зв'язок, інформатизація та сільське господарство), фінансуються з великим щоквартальним розривом, причому в останньому кварталі найбільше. Наприклад, для сільського господарства, враховуючи його сезонність, бюджетна підтримка найбільше потрібна в перших трьох кварталах, для того щоб підготуватися до збору урожаю, до покращання якості інфраструктури тощо.

Рис. 3.21. Щоквартальне відкриття фінансування бюджетної підтримки окремих галузей національної економіки*

**Джерело: розраховано на основі даних МФУ щодо виконання ЗКУ та Державної податкової служби України.*

Крім нерівномірності бюджетного фінансування протягом року, є ще один досить вагомий недолік, який значно впливає на ефективність використання коштів: держава, надаючи державну підтримку в останньому кварталі, змушує бенефіціарів освоювати ці кошти максимально швидко, а відповідно – неефективно. У разі якщо кошти не використані протягом фінансового року – вони повертаються до бюджету. Тому бенефіціари різними шляхами намагаються освоїти ці кошти, вдаючись інколи до шахрайства та корупції.

Отже, на нашу думку, при вирішенні проблеми нерівномірностей бюджетного фінансування необхідно врахувати зарубіжний досвід, а також змінити фінансовий рік відповідно до сезонності надходження податків до бюджету. Перенесення фінансового року сприятиме більш рівномірному фінансуванню запланованих бюджетних видатків, ефективному використанню бенефіціарами бюджетних коштів, зменшенню рівня шахрайства та корупції в бюджетній сфері.

Продовжуючи наше дослідження, здійснимо комплексний аналіз державної підтримки національної економіки України. Як було зазначено в параграфі 1.1 та 1.2 державна підтримка включає в себе як бюджетну підтримку, так і податкове стимулювання національної економіки. У зв'язку з цим важливим, на нашу думку, є визначення узагальненого (комплексного) показника державної підтримки.

Бюджетні та податкові важелі є важливим механізмом впливу держави на економічні процеси. Тому, державна політика при їх застосуванні повинна бути чіткою, послідовною та спрямованою на досягнення високої результативності та ефективності. У таких умовах актуальним стає питання бюджетно-податкової підтримки економіки за принципом узгодженості та координації.

Для більш грунтовного дослідження особливостей бюджетно-податкової підтримки проаналізуємо її структуру в розрізі видів економічної діяльності (табл. Д. 6 дод. Д). Згідно з даними таблиці, превалююче місце в бюджетно-податковій підтримці підприємств займають такі види економічної діяльності, як діяльність транспорту та зв'язку (питома частка в середньому становить 23,7 %); добування паливно-енергетичних корисних копалин (середнє значення питомої частки становить 15,8 %); виробництво та розподілення електроенергії, газу та води (середнє значення питомої частки становить 14,2 %). Розглянемо ті з них, яким властиві порівняно високі питомі частки в загальному обсязі (див. табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Структура бюджетно-податкової підтримки в розрізі окремих ВЕДів, %*

№ п/п	Рік / ВЕД	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	7,21	6,31	10,74	16,75	15,27	15,19	14,37	15,08	17,43
2	Добування паливно-енергетичних корисних копалин	17,13	29,57	24,75	17,38	10,11	10,30	10,74	12,09	9,82
3	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	32,08	6,39	0,72	7,23	17,92	10,92	22,10	17,74	12,41
4	Діяльність транспорту та зв'язку	12,81	20,89	34,89	16,19	24,62	30,09	23,12	25,08	25,59

**Джерело: розраховано та складено авторами на основі щоквартальних даних Міністерства фінансів України щодо виконання Державного бюджету України за 2002–2010 рр.*

Необхідно зазначити, що виділити спільні тенденції для цих видів економічної діяльності досить складно. Так, динаміка сільського господарства до 2005 року є зростаючою, а після досягнення пікового значення 16,75 %, показники питомої частки починають знижуватись до 2010 року. Також лише для сільського господарства і діяльності транспорту та зв'язку характерне зростання питомої ваги щодо загального обсягу у кризовий 2010 рік, що свідчить про особливу зацікавленість в стимулюванні таких видів економічної діяльності з боку держави. Для підприємств добування паливно-енергетичних корисних копалин протягом досліджуваного періоду властива переважна спадна динаміка, в 2010 р. відчувається вагомий вплив на суттєве зниження в обсягах фінансування фінансової кризи. А питома частка діяльності транспорту та зв'язку після досягнення максимального значення у 2004 р. (майже 35 %) стрімко впала на 19 %. У 2007 році вона вже займала третю частину в загальному обсязі бюджетно-податкової підтримки (див. рис. 3.22).

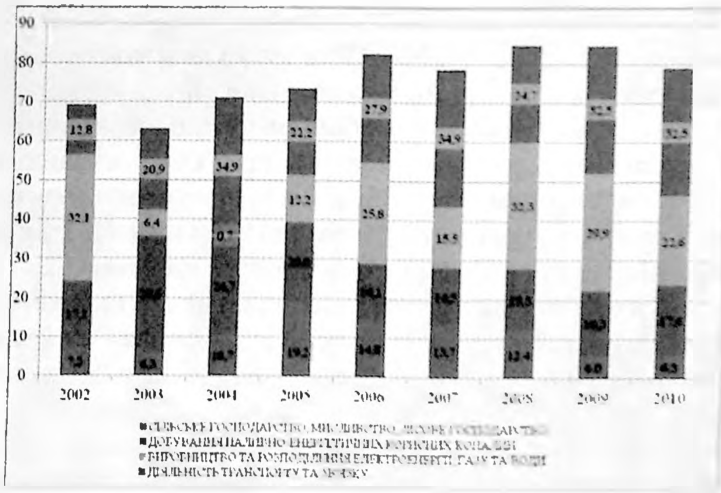

Рис. 3.22. Структура бюджетно-податкової підтримки в розрізі ВЕД, %*

**Джерело: розраховано на основі даних МФУ щодо виконання ЗБУ та Державної служби статистики України.*

Цікава динаміка простежується для діяльності транспорту та зв'язку. Необхідно зазначити про наявність значних коливань значень питомих часток по роках. Також при аналізі структури бюджетно-податкової підтримки в динаміці простежується певний принцип компенсаційного заміщення. Оскільки на фоні зростаючих тенденцій у стимулюванні підприємств одних видів економічної діяльності, для інших характерні відповідно спадаючі тенденції. Наприклад, у 2004 році пікове значення фінансової підтримки підприємств «Діяльності транспорту та зв'язку» (35 % порівняно з 21 % в 2003 р.) співпало з стрімким зниженням питомої

частки ВЕД «Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води» (0,72 % порівняно з 6,4 % у 2003 р.).

Проаналізуємо темпи приросту отриманої бюджетно-податкової підтримки підприємствами видів економічної діяльності (табл. Д. 7 дод. Д). Так, у досліджуваний період відбулися незначні коливання обсягів отриманого бюджетно-податкового стимулювання. Проте найбільша амплітуда властива коливанням для операцій з нерухомим майном, оренді, інжинірингу і наданню послуг підприємцям. Після спаду 2003–2004 рр. максимального значення негативного приросту у 2004 р. – 98,9 %, графік набуває пікового значення – темп приросту становить понад 5321,4 %. Подібну ситуацію, але з меншою амплітудою, спостерігаємо для виробництва та розподілення електроенергії, газу та води: після приросту – 80,9 % у 2004 році, у 2005 році становив 1781,4 %.

Досліджуючи динаміку економічних показників, ми визначили наслідки впливу фінансово-економічної кризи. Більш детально розглянемо вплив кризи через аналіз структурних зрушень у докризовий та кризовий періоди (див. табл. 3.13).

Таблиця 3.13

Співвідношення показників бюджетно-податкової підтримки та діяльності підприємств України у докризовому та кризовому періодах, %*

Показники	Докризовий період	Кризовий період
	2007 / 2002	2010 / 2008
Бюджетно-податкова підтримка національної економіки	580,38	13,47
Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг)	226,78	11,46
Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування, %	366,06	8,67
Надходження податків, зборів, платежів до зведеного бюджету, %	206,91	12,88
Бюджетна підтримка економіки, %	371,90	-9,66
Суми втрат бюджету внаслідок пільгового оподаткування, %	41,61	62,52

**Джерело: розраховано та складено авторами на основі щоквартальних даних Міністерства фінансів України щодо виконання Державного бюджету України за 2002–2010 рр.*

Значна різниця між значеннями в докризовий та кризовий періоди показує глибину деструктивних наслідків кризи. А від'ємне значення приросту бюджетної підтримки 2010 р. порівняно з 2008 р. – затяжний характер кризи, тобто неспроможність уряду відновити фінансову підтримку галузей економіки. Водночас цікава динаміка простежується у випадку пільгового оподаткування. Так, темп приросту 62,52 % свідчить про більш активне застосування такого виду бюджетно-податкового стимулювання саме в кризовий період. Якщо порівняти динаміку бюджетної підтримки з динамікою пільгового оподаткування, то можна визначити, що бюджетно-податкове стимулювання здійснюється за принципом компенсаційного заміщення. Оскільки бюджетна підтримка передбачає пряме фінансу-

вання, то в кризові роки в умовах гострої дефіцитності бюджету уряд відмовляється від здійснення фактичних видатків бюджету і застосовує пільгове оподаткування, що являє собою також втрати бюджету, але через ненадходження потенційних податкових надходжень.

Розглянемо структурні зрушення в розрізі видів економічної діяльності (табл. Д. 8 дод. Д). Для підприємств більшості видів економічної діяльності властиве значне зниження темпів приросту в кризові роки порівняно з докризовими. Така тенденція є логічним проявом деструктивних наслідків фінансово-економічної кризи. Проте водночас для оброблення деревини та виробництва виробів з деревини, крім меблів, виробництва коксу, продуктів нафтоперероблення та ядерних матеріалів, діяльність готелів і ресторанів, фінансова діяльність, торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку простежується протилежна динаміка. Причому нульове значення приросту в докризовий період виникло внаслідок відсутності фінансової підтримки підприємств цих видів економічної діяльності в одному з докризових років (2002 чи 2007). Такий випадок можна пояснити різкою зміною спрямованості інтересів держави. А зростаючий темп приросту в кризовий період свідчить про особливу зацікавленість держави в стимулюванні підприємств цього виду діяльності.

Зазначимо, що між бюджетно-податковою підтримкою економіки, з одного боку, та обсягом реалізованої продукції (робіт, послуг), прибутком від звичайної діяльності до оподаткування – з іншого, повинний існувати вагомий прямопропорційний зв'язок. Тому для визначення дієвості та ефективності бюджетно-податкової підтримки в Україні порівняємо динаміки відповідних показників (рис. 3.23).

Протягом досліджуваного періоду лише в 2003 та 2010 рр. темпи приросту обсягів реалізованої продукції та прибутку до оподаткування перевищують темпи приросту бюджетно-податкової підтримки. Для решти років характерна діаметрально інша ситуація. Темпи приросту значень обсягів реалізованої продукції значно нижчі за показники бюджетно-податкової підтримки. Особливу увагу необхідно приділити 2005 року (темп приросту обсягу реалізованої продукції – 7,8 %, темп приросту бюджетно-податкової підтримки – 87,5 %); 2006 року (темп приросту обсягу реалізованої продукції –25,3 %, темп приросту бюджетно-податкової підтримки - 50,8 %); кризовому 2009 року (темп приросту обсягу реалізованої продукції – 9,1 %, темп приросту бюджетно-податкової підтримки – 4,7 %). Щодо динаміки прибутку до оподаткування доцільно також звернути увагу на 2005 та 2006 рр., коли при значних обсягах бюджетно-податкової підтримки спостерігалося стрімке зниження темпів приросту іншого показника й становило 19,6 % та 22,6 % відповідно. В інших роках співвідношення динаміки показників має логічний характер. Доцільно зазначити й про значну амплітуду коливань значень досліджуваних показників.

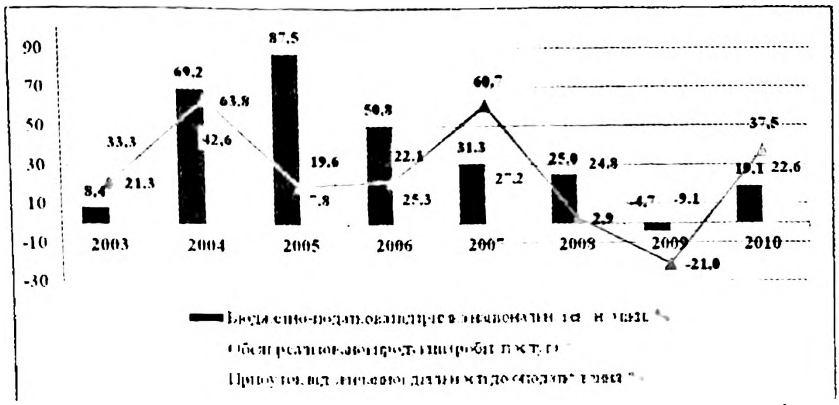

Рис. 3.23. Співвідношення динаміки бюджетно-податкової підтримки економіки, обсягу реалізованої продукції та прибутку від звичайної діяльності до оподаткування протягом 2003–2010 рр.*

**Джерело: розраховано на основі даних Міністерства фінансів України щодо виконання ЗБУ та Державної служби статистики України.*

Для підтвердження векторів інтересів держави щодо стимулювання підприємств окремих видів економічної діяльності розрахуємо відношення сум бюджетно-податкової підтримки до обсягів реалізованої продукції (робіт, послуг) (табл. Д. 9 дод. Д). З проведеного аналізу видно, що найвищі показники цього відношення сум бюджетно-податкової підтримки до обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) характерні таким видам економічної діяльності: сільське господарство; рибальство, рибництво; діяльність транспорту та зв'язку; виробництво та розподілення електроенергії, газу та води та добування паливно-енергетичних корисних копалин (див. табл. 3.14).

Таблиця 3.14

Співвідношення бюджетно-податкової підтримки до обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) за ВЕД, %*

№ з/п	Рік / ВЕД	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	2,8	2,5	5,2	13,4	20,4	19,4	16,6	13,1	15,2
2	Добування паливно-енергетичних корисних копалин	9,5	14,1	15,7	18,7	13,1	17,3	13,9	16,6	11,3
3	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	4,8	0,9	0,2	2,7	7,4	4,7	9,5	6,6	4,3
4	Діяльність транспорту та зв'язку	2,3	3,5	7,8	5,3	10,6	13,4	10,1	9,8	11,1
	Всього по Україні	**1,1**	**0,9**	**1,1**	**1,9**	**2,3**	**2,4**	**2,4**	**2,5**	**2,4**

**Джерело: розраховано та складено авторами на основі щоквартальних даних Міністерства фінансів України щодо виконання Державного бюджету України за 2002–2010 рр. та Державної служби статистики України .*

У 2007 р. спостерігалося підвищення значень цього відношення для більшості видів економічної діяльності (див. рис. 3.24). Як бачимо, цей рік є роком докризового економічного піднесення, тому держава розширювала масштаби та діапазони бюджетно-податкової підтримки.

На підставі порівняння показників співвідношення бюджетно-податкової підтримки та прибутку від звичайної діяльності до оподаткування відносно обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) у розрізі видів економічної діяльності проаналізуємо ефективність бюджетно-податкового стимулювання національної економіки в Україні.

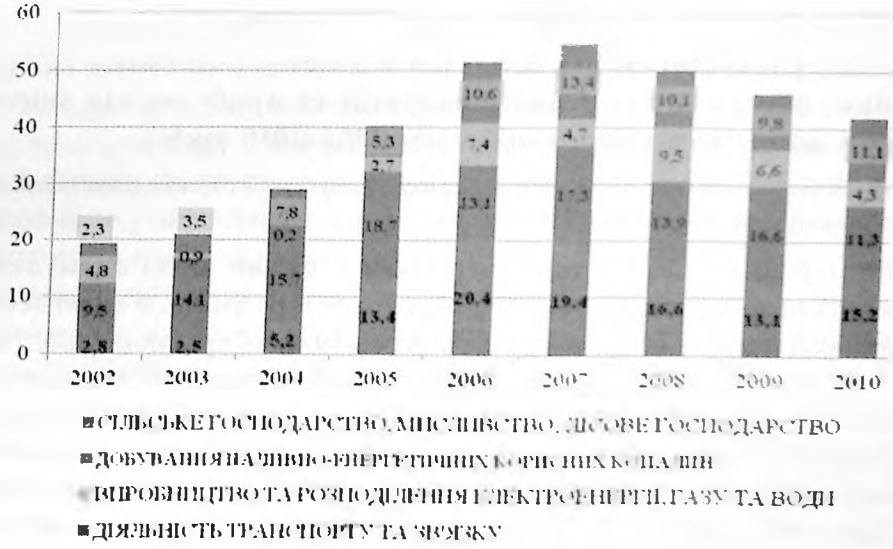

Рис. 3.24. Співвідношення бюджетно-податкової підтримки до обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) за окремими ВЕД, %*

**Джерело: розраховано на основі даних Міністерства фінансів України щодо виконання ЗБУ та Державної служби статистики України.*

Побудуємо такий аналіз на припущенні про існування зв'язку між обсягом наданої бюджетно-податкової підтримки та прибутковістю видів економічної діяльності у межах національної економіки. За умови цільового та ефективного використання коштів, що надаються у вигляді бюджетно-податкової підтримки, прибутковість видів економічної діяльності, що її отримують, повинна зростати. Це пов'язано з тим, що у розпорядженні економічних суб'єктів з'являються додаткові кошти, надані у вигляді бюджетних субсидій, або ж залишається частина власного прибутку внаслідок застосування податкових пільг. Розподілимо динаміку даних показників по видах економічної діяльності, у яких вони набули найбільшого значення (див. табл. 3.15).

Таблиця 3.15

Співвідношення прибутку від звичайної діяльності до оподаткування до обсягів реалізованої продукції (робіт, послуг) та бюджетно-податкової підтримки до обсягів реалізованої продукції (робіт, послуг) за окремими ВЕД у 2002–2011, %*

№ п/п	Рік ВЕД	2002		2003		2004		2005		2006		2007		2008		2009		2010	
		БПП/О	П/О	БПП/О	П/О	БПП/О	П/О	БПП/О	П/О	БПП/О	П/О	БПП/О	П/О	БПП/О	П/О	БПП/О	П/О	БПП/О	П/О
1	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	2,84	9,58	2,51	12,96	9,22	13,70	13,44	15,06	20,37	14,48	16,42	21,57	16,61	19,47	13,09	18,21	15,21	24,57
2	Рибальство, рибництво	6,36	5,94	10,62	3,67	15,73	7,99	35,95	7,52	50,04	14,02	46,72	16,52	37,60	30,35	9,92	5,05	13,47	4,66
3	Добувна промисловість	7,31	8,17	10,39	8,71	10,67	11,72	11,25	10,43	8,98	12,16	9,75	15,74	7,64	24,39	9,85	11,10	6,35	18,83
4	Добування паливно-енергетичних корисних копалин	9,36	9,08	14,09	8,65	15,72	12,63	16,76	14,67	25,66	13,84	15,95	16,42	13,45	10,39	16,60	8,36	11,29	10,74
5	Діяльність транспорту та зв'язку	2,26	11,55	3,54	17,61	7,84	13,46	5,33	3,90	10,87	11,20	13,26	10,49	50,04	10,17	9,82	10,61	11,10	9,04
6	Всього по Україні	1,13	4,90	0,92	4,46	2,89	5,12	3,90	3,68	5,20	5,53	2,36	6,36	2,36	5,76	2,48	5,01	2,41	5,61

** БПП/О – відношення бюджетно-податкової підтримки до обсягів реалізованої продукції (робіт, послуг) за видами економічної діяльності, %; П/О – відношення прибутку від звичайної діяльності до оподаткування до обсягів реалізованої продукції (робіт, послуг) за видами економічної діяльності, %.*

Проаналізувавши дані таблиці 3.15., можемо припустити, що певний прямий зв'язок між бюджетно-податковою підтримкою та прибутковістю існує. Так, у тих галузях, де бюджетно-податкова підтримка набувала найбільшої питомої ваги у обсягах реалізованої продукції, спостерігається найвища питома вага прибутку у обсягах реалізованої продукції. Винятком є лише рибальство та рибництво – у всьому проаналізованому періоді, за винятком 2008 р., бюджетно-податкова підтримка цього виду економічної діяльності була значною порівняно з обсягами реалізованої продукції (від 6,56 % до 50,04 %), тоді як прибутковість залишалася на невисокому рівні (максимум 16 %).

Така ситуація може бути зумовлена неефективністю використання бюджетно-податкової підтримки даного виду економічної діяльності, що можна визначити на підставі більш детального аналізу цільового використання коштів у межах галузі. Найбільш позитивна динаміка досліджуваних показників спостерігалася у сільському господарстві. Вона дозволила припустити, що у цій галузі бюджетно-податкова підтримка є необхідною умовою ефективного функціонування галузі та використовується відносно ефективно, позитивно впливаючи на показник прибутковості сільського господарства.

Більш детально розглянемо бюджетно-податкову підтримку видобувної промисловості та добування паливно-енергетичних корисних копалин. Хоча показники, подані у таблиці 3.15, динамічно зростають, що свідчить про певний позитивний вплив бюджетно-податкового стимулювання на прибутковість цих галу-

зей, виникає питання про доцільність такого стимулювання взагалі. Видобувна промисловість є основною галуззю, що займається експлуатацією природних ресурсів у межах національної економіки, тому бюджетно-податкове стимулювання її повинне використовуватися лише для переходу існуючих технологій у галузі на більш високий рівень з метою максимізації використання існуючого природно-ресурсного потенціалу.

Можна припустити також, що існує прямий позитивний зв'язок між бюджетно-податковою підтримкою та прибутковістю у сфері функціонування транспорту та зв'язку. Оскільки дана галузь значною мірою надає послуги соціально незахищеним верствам населення, виникає об'єктивна необхідність знизити ціни та тарифи на відповідні послуги. Саме суми цього заниження повинні повертатися у вигляді бюджетно-податкової підтримки з метою економічної доцільності функціонування галузі, підтримання на належному рівні матеріально-технічної бази та соціальної складової.

Проаналізувавши співвідношення досліджуваних показників по країні в цілому, можна визначити, що їх динаміка є позитивною, але вона не дозволяє стверджувати про якість зв'язку, адже у межах національної економіки ці показники перебувають під впливом багатьох зовнішніх і внутрішніх факторів, вплив яких складно оцінити.

Для об'єктивного відображення структури бюджетно-податкового стимулювання в розрізі видів економічної діяльності проаналізуємо його обсяги у розрахунку на одного штатного працівника. Оскільки штатна кількість працівників – це показник, який здебільшого достовірно відображається у статистиці[34], то, умовно відкинувши показники продуктивності праці, можна оцінити доцільність бюджетно-податкової підтримки тих чи інших видів економічної діяльності в Україні (див. табл. Д.10 дод. Д та табл. 3.16).

Проаналізувавши бюджетно-податкову підтримку на одного штатного працівника у межах національної економіки, можна побачити, що цей показник за період 2002–2010 рр. продемонстрував стійке зростання, збільшившись від 0,83 тис. грн/чол. у 2002 р. до 10,37 тис. грн/чол. у 2010 р (див. табл. Д. 10 дод. Д).

У розрізі видів економічної діяльності даний показник мав найбільше зростання у сільському господарстві (з 0,31 тис. грн/чол. у 2002 р. до 20,6 тис. грн/чол. у 2010 р.), добувній промисловості (з 2,98 тис. грн/чол. у 2002 р. до 16,8 тис. грн/чол. у 2010 р.), діяльності транспорту та зв'язку (з 0,94 тис. грн/чол. у 2002 р. до 19,51 тис. грн/чол. у 2010 р.) та фінансовій діяльності (з 0,02 тис. грн/чол. у 2004 р. до 9,21 тис. грн/чол. у 2009 р.).

---

[34] *Штатна кількість працівників відображається підприємствами об'єктивно у зв'язку з практичною неможливістю довгострокового приховування цього показника від контролюючих державних органів та органів соціального страхування. Іншою стороною проблеми є те, що багато підприємств, обліковуючи робітників, виплачують їм офіційну заробітну плату на мінімальному встановленому законом рівні, сплачуючи суму перевищення «у конвертах». Це є прямим ухиленням від оподаткування, яке у перспективі призводить не тільки до дефіциту Державного бюджету України, а викликає і дефіцит Пенсійного фонду.*

Таблиця 3.16

Сума бюджетно-податкової підтримки у розрахунку на одного штатного працівника за окремими ВЕД, тис. грн*

№ з/п	Рік / ВЕД	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1.	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	0,31	0,35	1,19	4,03	6,64	9,85	12,94	14,11	20,60
2.	Добувна промисловість	2,98	5,17	7,02	9,35	9,01	12,31	15,30	16,67	16,80
3.	Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	0,97	1,10	1,35	3,28	4,32	4,33	5,67	6,51	8,99
4.	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	4,80	1,03	0,20	3,67	13,80	11,21	28,88	22,13	18,66
5.	Діяльність транспорту та зв'язку	0,94	1,69	4,83	4,22	9,62	15,13	13,55	15,54	19,51
6.	Фінансова діяльність	0,00	0,00	0,02	12,22	1,72	3,38	8,07	9,21	6,62
7.	Всього по Україні	0,83	0,93	1,61	3,07	4,72	6,28	8,02	8,30	10,37

**Джерело: розраховано та складено авторами на основі щоквартальних даних Міністерства фінансів України щодо виконання Державного бюджету України за 2002–2010 рр. і Державної служби статистики України.*

Таке зростання пояснюється, з одного боку, зростанням абсолютної величини бюджетно-податкової підтримки національної економіки у 2002-2011 рр., а з іншого – скороченням штатної кількості працівників за видами економічної діяльності. Крім того, аномальне зростання показника бюджетно-податкової підтримки фінансової діяльності зумовлене важкими наслідками світової економічної кризи для вітчизняного фінансового сектору, для подолання яких держава змушена була застосувати інструменти бюджетно-податкової підтримки.

Фінансовий стан і перспективний розвиток підприємств галузей економіки визначають як внутрішні, так і зовнішні чинники, які досить складно ранжувати за пріоритетністю та значущістю впливу на виробництво. Тому одночасно з сприятливою економічною кон'юнктурою, споживчим попитом технологічні інновації та інвестиції в основний капітал є ключовим фактором розвитку підприємств будь-якої галузі економіки. Саме витрати на технологічні інновації та капітальні інвестиції виступають базовим при розвитку внутрішнього потенціалу виробництва. Вони є своєрідним трансмісійним каналом передачі імпульсів розвитку виробництва. У межах нашого дослідження проаналізуємо співвідношення фінансових ресурсів підприємств до загальної суми профінансованих технологічних інновацій та інвестицій в основний капітал. Щодо потенційних фінансових ресурсів, то тут доцільно зосередити увагу саме на бюджетно-податковій підтримці та чистому прибутку підприємств після вирахування сум податку на прибуток.

Насамперед зазначимо, що значення коефіцієнта, яке дорівнює 1, є оптимальним співвідношенням. Це свідчить, що отриманий власний прибуток у повному обсязі спрямовуються на інвестиційно-інноваційний розвиток галузей економіки. Значні коливання коефіцієнта є проявом деяких деструктивних тенденцій. Так, значення отриманого коефіцієнта, що більше 1, свідчить про мінімальну роль інвестицій та інновацій як трансформаційного каналу наявних фінансових ресурсів

підприємств у розвиток потенціалу виробництва. Відповідно, якщо коефіцієнт менше 1, то це означає, що при мінімальному бюджетно-податковому стимулюванні підприємства фінансують інвестиції та інновації переважно за рахунок інших фінансових джерел.

Так, щодо підприємств у розрізі ВЕДів протягом досліджуваного періоду переважає значення розрахованого коефіцієнта менше 1 (див. табл. Д.11 дод. Д). Тобто незначна частина державної фінансової підтримки трансформується в інвестиційно-інноваційний ресурс виробництва, а отже, не свідчить про відсутність стратегічних поглядів щодо технологічного оновлення національної економіки. Така обставина мінімізує ефективність бюджетно-податкового стимулювання. Проте, для підприємств «Рибальство, рибництво» та «Інші галузі промисловості» розрахований коефіцієнт значно переважає 1. Тобто сума бюджетно-податкової підтримки в повному обсязі разом з іншими джерелами фінансування (прибуток, залучені та позичені кошти) спрямовувалися підприємствами даних ВЕДів на технологічні інновації та капітальні інвестиції. А вже з 2005 р. (підприємства «Рибальство, рибництво» у формуванні інвестиційно-інноваційного ресурсу досягли пікового значення – 5,65) з незначними коливаннями спостерігається спадна динаміка значень цього коефіцієнта: 0,95 – для «Рибальство, рибництво», 0,99 – інші галузі промисловості.

Протягом 2002–2010 рр. значення розрахованого коефіцієнта для ключових ВЕДів лише в окремих часових проміжках досягає значення 1 (див. рис. 3.25.).

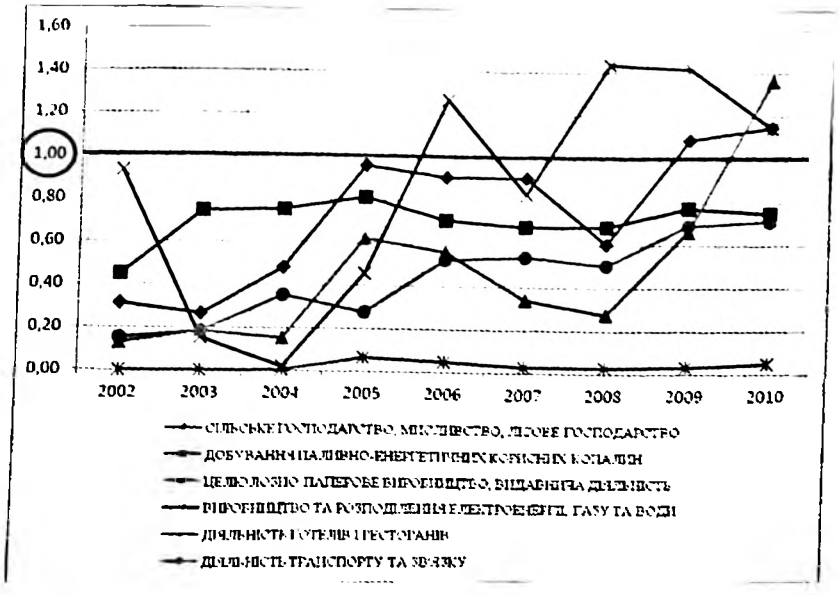

Рис. 3.25. Співвідношення суми бюджетно-податкової підтримки до загального обсягу технологічних інновацій та інвестицій в основний капітал*

**Джерело: розраховано авторами на основі даних Міністерства фінансів України та Державного комітету статистики України.*

Це стосується підприємств «Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води» (в 2006 р. та 2008–2010 рр.), «Сільське господарство, мисливство, лісове господарство» (в 2009–2010 рр.) і «Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність» (в 2010 р.). У загальному динаміка коефіцієнта співвідношення бюджетно-податкової підтримки до обсягів капітальних інвестицій та технологічних інновацій досить мінлива та суперечлива: ріст зростання чергується з роком спаду. Для більшості проаналізованих ВЕДів пікові значення коефіцієнта припадають на 2005 р. та незначне його зниження в 2008 р., що пов'язано з фінансово-економічною кризою та є логічним результатом зменшення обсягів державної фінансової підтримки.

Тепер проаналізуємо відношення чистого прибутку після вирахування сум податку на прибуток підприємств до загального обсягу фінансування технологічних інновацій та інвестицій в основний капітал (див. табл. Д. 12 дод. Д). Насамперед зазначимо, що чистий прибуток є власним джерелом фінансування, а його спрямування на інвестиційно-інноваційний розвиток виробництва залежить від державної політики щодо реінвестування сум отриманого прибутку та пріоритетів підприємства.

Для більшості ВЕДів протягом 2002–2010 рр. характерне значення розрахованого коефіцієнта менше 1. Тобто незначна частина чистого прибутку підприємства витрачається на фінансування капітальних інвестицій та інновацій. Водночас для підприємств ВЕДів «Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних», «Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів», «Машинобудування», «Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку», «Фінансова діяльність» значення коефіцієнта значно перевищують 1 (див. табл. Д. 12 дод. Д). На підставі цього можна зробити висновок, що, маючи в розпорядженні суми чистого прибутку, підприємства не трансформують власні фінансові резерви в інвестиційно-інноваційний ресурс, що вказує на недосконалість механізму податкового стимулювання.

У розрізі зазначених видів економічної діяльності переважає значення розрахованого коефіцієнта менше 1, що свідчить про недостатність власного прибутку підприємств. У цілях фінансування інвестиційно-інноваційного розвитку такі виробництва залучають і запозичують фінансові ресурси в секторі фінансових корпорацій (див. рис. 3.26).

Значення коефіцієнта становило 1 лише в 2009 та 2010 рр. для підприємств ВЕДів «Сільське господарство, мисливство, лісове господарство» та «Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність» з поступовим зростанням у 2010 р. й становили 1,39 та 1,69 відповідно. У кризовий 2008 р. після погіршення економічної кон'юнктури в державі аналізовані ВЕДи у фінансовому забезпеченні капітальних інвестицій та інновацій переважно орієнтувались на зовнішні фінансові ресурси. Також доцільно зазначити, що найменшу питому частку внутрішніх фінансових резервів на власний перспективний розвиток спрямовують підприємства

«Діяльність готелів і ресторанів». Так, протягом 2002–2010 рр. коефіцієнт цього ВЕДу досягнув максимального значення 0,18 у 2002 р.

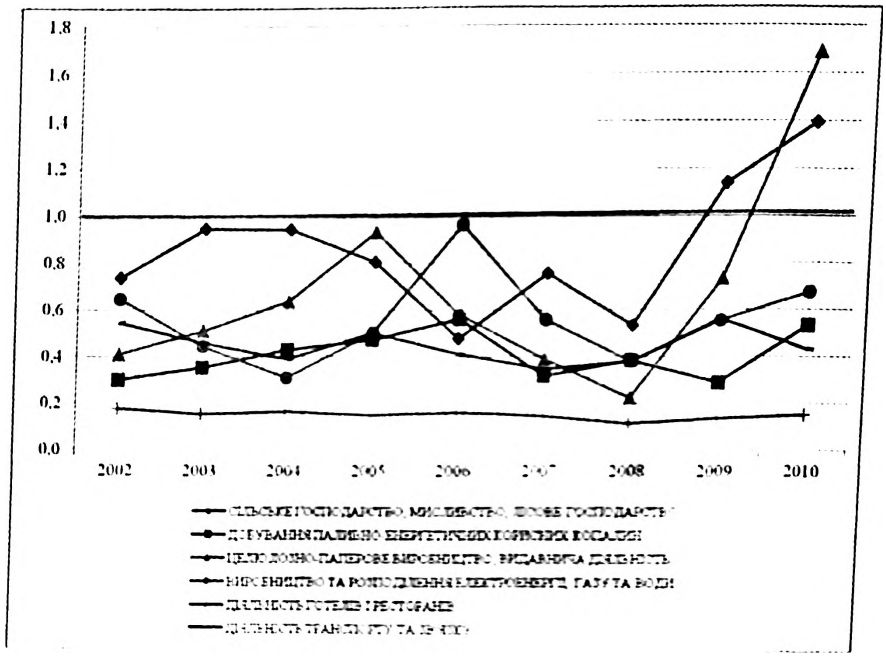

Рис. 3.26. Співвідношення суми чистого прибутку після вирахування податку на прибуток підприємств до загального обсягу технологічних інновацій та інвестицій в основний капітал у період 2002–2010 рр.*

**Джерело: розраховано авторами на основі даних Міністерства фінансів України та Державного комітету статистики.*

Важко переоцінити роль для формування інвестиційно-інноваційного ресурсу підприємства й бюджетно-податкової підтримки, що є основним при визначенні регуляторної функції держави, й чистого прибутку підприємства, що є індикатором його фінансового стану, а отже, й внутрішнього потенціалу в контексті розвитку виробництва. Проте максимального синергетичного ефекту можна досягнути за умови їхнього компенсаційного заміщення. Тобто, наприклад, недостатність підприємства забезпечити внутрішніми резервами фінансування капітальних інвестицій та технологічних інновацій компенсувалася бюджетно-податковою підтримкою держави. Тому, щоб проаналізувати рівень прояву такого компенсаційного принципу в Україні, порівняємо динаміку значень коефіцієнтів відношення бюджетно-податкової підтримки та коефіцієнтів відношення чистого прибутку галузей до обсягу інвестицій та інновацій (див. рис. 3.27).

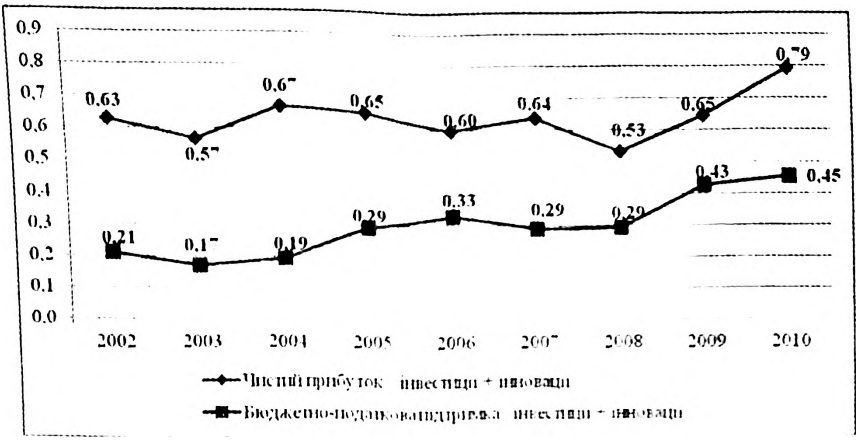

Рис. 3.27. Аналіз прояву компенсаційного заміщення бюджетно-податкової підтримки та чистого прибутку підприємств ВЕД протягом 2002–2010 рр.*

**Джерело: розраховано авторами на основі даних Міністерства фінансів України та Державного комітету статистики.*

З діаграми можна зробити висновок, що капітальні інвестиції та технологічні інновації більшою мірою фінансуються за рахунок бюджетно-податкової підтримки. А принцип компенсаційного заміщення проявляється протягом 2004–2008 рр., про що свідчить симетричність динамік відповідних коефіцієнтів. Проте, починаючи з 2009 р., значення обох показників зростають, тобто питома вага витрат на інвестиційно-інноваційний розвиток як у бюджетно-податковій підтримці, так і в чистому прибутку підприємств знижується.

Отже на сучасному етапі розвитку ринкових відносин досягнення стійких і високих темпів економічного зростання, стимулювання інновацій, перехід до економіки, орієнтованої на високі технології, є неможливим без регулятивної участі держави. Бюджетна підтримка галузей економіки є одним із важелів державного впливу на стан економічної кон'юнктури.

Базовими принципами її здійснення повинні бути послідовність і прозорість щодо цільового спрямування та результативність. Водночас, проаналізувавши базові принципи, можна стверджувати, що державна фінансова підтримка розвитку галузей економіки протягом 2002–2010 рр. має суперечливий змінний характер без прояву стабільності в динаміці. Підтвердженням цього є динаміка питомої ваги бюджетної підтримки галузей економіки у видатках Зведеного бюджету.

На підставі аналізу структури бюджетної підтримки в розрізі видів економічної діяльності було визначено інтереси держави щодо цільової спрямованості бюджетного фінансування. Так, пріоритетними для стимулювання державою їхнього розвитку є «Діяльність транспорту та зв'язку» (питома частка в середньому становить 27 %); «Виробництва та розподілення електроенергії, газу та

води» середнє значення питомої частки становить майже 20 %); «Добування паливно-енергетичних корисних копалин» (середнє значення питомої частки становить майже 19 %); «Сільське господарство, мисливство, лісове господарство» (середнє значення питомої частки становить 11 %). Водночас підприємства деяких видів економічної діяльності за досліджуваний період взагалі не отримували бюджетного фінансування.

Зіставлення темпів приросту бюджетної підтримки з динамікою обсягів реалізації та виявлена в деяких роках значна різниця у відповідних значеннях поставили під сумнів адресність і фактичне отримання фінансування за цільовим спрямуванням бюджетної підтримки, що мінімізує її ефективність. Такі висновки були зроблені після порівняння динамік обсягу бюджетної підтримки та прибутку від звичайної діяльності до оподаткування. Водночас по деяких видах економічної діяльності бюджетна підтримка протягом 2002–2010 рр. взагалі відсутня.

Бюджетна підтримка повинна позитивно корелювати з основними макроекономічними показниками та з показниками діяльності підприємств. Тому необхідно дослідити динаміку основних макроекономічних показників України та сум бюджетної підтримки галузей економіки, щоб проаналізувати особливості існуючих взаємозв'язків між цими показниками. Державна фінансова підтримка галузей економіки є одним з основних показників обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг). Порівнявши їхні динаміки з урахуванням тенденцій ВВП, було виявлено кореляційний зв'язок, хоча й опосередкований, бюджетної підтримки галузей економіки з рівнем економічного розвитку країни. Перевищення в окремі роки темпів приросту обсягу реалізованої продукції над темпами приросту обсягів бюджетної підтримки свідчить про ефективність такого фінансування. Проте в інші роки спостерігається протилежна ситуація, що актуалізує питання цільового використання фінансової підтримки держави.

Деструктивний вплив на динаміку здійснила й фінансово-економічна криза. Показовою є значна відмінність у темпах приросту обсягів підтримки між кризовими (2010 / 2008 рр.) та докризовими роками (2007 – 2002 рр.).

Також, виходячи з проведеного аналізу ритмічності надходження податків та рівномірності фінансування бюджетних програм, вважаємо доцільно, вивчити практику зарубіжних країн щодо ефективності зміни фінансового року відповідно до сезонності надходження податків до бюджету. Перенесення фінансового року сприятиме більш рівномірному фінансуванню запланованих бюджетних видатків ефективному використанню бенефіціарами бюджетних коштів, а також зменшенню рівня шахрайства та корупції в бюджетній сфері.

Отже, на сучасному етапі кризового економічного відновлення актуалізується питання щодо комплексного застосування державою всіх важелів економічної політики, в тому числі податкових, бюджетних і монетарних. Відповідно, класифікувати їх за критерієм значущості та вагомості не можна. Тому застосування важелів економічної політики повинно бути узгодженим та враховувати те, що

досягнення кожної окремої цілі повинно бути прив'язано до конкретного інструменту з високим рівнем ефективності.

Здійснений аналіз комплексного застосування бюджетних і податкових важелів у період 2002–2010 рр. показав, на перший погляд, низький рівень результативності таких заходів, оскільки лише у 2003 та 2010 рр. спостерігалася одночасна позитивна динаміка бюджетно-податкового стимулювання, обсягів реалізованої продукції та прибутку від звичайної діяльності до оподаткування з перевищенням темпів приросту останніх. Щодо структури бюджетно-податкової підтримки в розрізі видів економічної діяльності спостерігаємо широкий діапазон між максимальним значенням питомої частки в загальному обсязі та мінімальним. Водночас за деякими видами економічної діяльності бюджетна підтримка протягом 2002–2010 рр. взагалі відсутня. Пріоритетними щодо бюджетно-податкового стимулювання держави є підприємства КВЕД «Сільське господарство, мисливство, лісове господарство», «Діяльності транспорту та зв'язку», «Добування паливно-енергетичних корисних копалин», «Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води». Розраховані показники відношення сум бюджетно-податкової підтримки до обсягів реалізованої продукції (робіт, послуг) підтвердили вектори інтересів держави щодо стимулювання підприємств окремих видів економічної діяльності. Об'єктивний стан структури бюджетно-податкового стимулювання в розрізі видів економічної діяльності відобразив показник відношення обсягів підтримки у розрахунку на одного штатного працівника. Його зростаюча динаміка для деяких видів економічної діяльності у 2002–2011 рр. частково зумовлена наслідками світової економічної кризи для вітчизняних підприємств, для подолання яких держава змушена була застосувати інструменти бюджетно-податкової підтримки. Більш детально наслідки впливу фінансово-економічної кризи ми дослідили через аналіз структурних зрушень у докризовий та кризовий періоди. Зіставлення динаміки бюджетної підтримки з динамікою пільгового оподаткування дозволило зробити висновок, що бюджетно-податкове стимулювання здійснюється за принципом компенсаційного заміщення. Таке узгоджене застосування бюджетних і податкових важелів у системі державної підтримки галузей економіки має важливе значення на етапі кризового відновлення.

Відштовхуючись від припущення, що існує зв'язок між обсягом наданої бюджетно-податкової підтримки та прибутковістю видів економічної діяльності, було проаналізовано також ефективність бюджетно-податкових заходів на основі порівняння показників співвідношення бюджетних субсидій, податкових пільг і прибутку від звичайної діяльності до оподаткування відносно обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) у розрізі видів економічної діяльності. На підставі здійсненого аналізу було визначено, що у тих галузях, де бюджетно-податкова підтримка набувала найбільшої питомої ваги у обсягах реалізованої продукції, спостерігається найвища питома вага прибутку у обсягах реалізованої продукції. Причиною відхилення в контексті реалізації такого взаємозв'язку може бути нецільове використання коштів у межах галузі. Необхідно зауважити, що для більш глибо-

кого виявлення співвідношення досліджуваних показників необхідно застосовувати математичні та економетричні методи, а наведений тут аналіз має більш теоретичний та гіпотетичний характер.

Одночасно із сприятливою економічною кон'юнктурою, споживчим попитом технологічні інновації та інвестиції в основний капітал є ключовим фактором розвитку підприємств будь-якої галузі економіки, оскільки саме витрати на технологічні та капітальні інвестиції виступають основою у розвитку внутрішнього потенціалу виробництва. Порівнявши показники співвідношення бюджетно-податкової підтримки та чистого прибутку від звичайної діяльності після вирахування сум податку на прибуток відносно обсягу профінансованих капітальних інвестицій та технологічних інновацій у розрізі видів економічної діяльності, було проаналізовано пріоритетність перспективного розвитку потенціалу виробництва залежно від джерел фінансування. У зв'язку з цим було визначено, що на сучасному етапі капітальні інвестиції та технологічні інновації в більшості випадків фінансуються за рахунок бюджетно-податкової підтримки. Водночас зауважимо, що узгодженість між бюджетно-податковою підтримкою та внутрішніми фінансовими ресурсами галузей щодо формування інвестиційно-інноваційної основи розвитку спостерігалося протягом 2002–2010 рр. лише на окремих часових проміжках.

Проведений аналіз динаміки, структури бюджетної підтримки та податкового стимулювання економіки України показав, що абсолютний та відносний обсяг таких заходів для окремих видів економічної діяльності є досить суттєвим як для окремих видів економічної діяльності, так і для економіки в цілому. Зазначене дозволяє провести об'єктивну оцінку економічної ефективності заходів бюджетно-податкової політики. Великі обсяги бюджетних субсидій та податкових пільг значно впливають на рівень рентабельності виробництва, на конкуренцію та інші показники діяльності бізнесу. Проте в умовах відкритості економіки України на ефективність заходів бюджетної підтримки та податкового стимулювання впливає прозорість і повнота обліку експортно-імпортних операцій, в яких одним із суб'єктів виступає українська сторона. Об'єктивна та повна оцінка таких операцій дозволяє сформувати ефективну політику підтримки національної економіки. У сукупності макроекономічна оцінка ефективності заходів бюджетної підтримки та податкового стимулювання може бути проведена внаслідок застосування математичних та економетричних методів, використання яких підвищує практичну цінність теоретико-аналітичних припущень (гіпотез), які були сформовані в розділі 1 та розділі 3.